

İslam, Batı ve Terörizm¹

Yasin Ceylan

I. Bölüm

12. yüzyılda Bağdat ve Kurtuba'da yaşayan müslümanlar için İslam adıyla çağrılan kendi dinlerinin sekiz yüzyıl sonra onun kendi izleyenleri arasında nefreti ve fanatizmi telkin eden bir inanç sistemi olarak tanımlanması ve yine onların diğer dinlere mensup insanlar tarafından insanlığa karşı her türlü gaddarlığı ve vahşeti gerçekleştirebilecek potansiyele sahip olmaları bakımından korkuluyor olması tahmin edilmesi son derece güç bir şey olacaktı. Fakat geçmişte bizzat onların yaşadıkları topraklar üzerinde birbirinden farklı birçok inanç, barış içinde yaşayabilmiş ve kendi düşüncelerini hiçbir soruşturma ve eziyet korkusu olmadan ifade edebilmişlerdi.

Platon'un ve Aristoteles'in çalışmalarını yeniden canlandıran ve Plotinos ile Galen'i çeviren, onlardan başkası değildi. Farabi, İbn-i Sina ve İbn-i Rüşd kendi Hıristiyan çağdaşları gibi teolog değillerdi, ve onlar özgür düşünmeyi dogmaya bağımlı kılmamış, tam tersine, *par excellence* filozoflar olarak kendi dinlerinden dışlanma, koparılmaya pahasına felsefi düşünce ve inançlarına bağlı kalmışlardı. Onlar Yahudi ve Hıristiyan bilginlerden dersler almışlar ve bizzat kendileri de farklı dinsel inançlara sahip öğrencilere dersler vermişlerdir. Birçok felsefe tarihçisinin kabul ettiği gibi, İbn-i Rüşd'ün (*Büyük Yorumcu*), çalışmalarının Hıristiyan ve Yahudi öğrenciler tarafından çevirileri sonucu olarak ve onlar sayesinde Aristoteles, Avrupanın düşünsel dünyasında tanınabilmiştir

O zamandan bu yana ne oldu? Bu büyük kültürel zenginlik neden, niçin sona erdi? Daha da şaşırtıcı olan şey ise şudur: Biz, neden bu büyük mirasın izlerini bugünkü müslüman toplumların yaşamlarında bulamıyoruz? Bu soruları yanıtlamak için iki farklı çözümlene gereklidir. Birincisi içsel olandır, ki o, son sekiz yüzyıldır İslam devletlerinin gelişiminin tarihsel bir eleştirisini gerektirir. İkincisi ise, dışsal olandır ve son yüzyılda Batı Uygarlığı ile İslam arasındaki etkileşimin incelenmesini, araştırılmasını zorunlu kılar. Birincisine gelince; bu çok boyutlu konunun burada ayrıntılı olarak ele alınıp incelenmesi, bu çalışmanın sınırlarını aşar. Ancak, müslüman toprakların 13. yüzyılda

¹ 21-22 Şubat 2002 tarihinde Prof. Dr. Yasin Ceylan'ın (ODTÜ- Felsefe Bölümü) Turkish Daily News'te "Islam and Terrorism" başlığı altında İngilizce olarak yayınlanmış bulunan çalışmanın Türkçe'ye çevirisidir

Moğollar tarafından ele geçirilmesi ve bunun sonucu olarak Abbasi imparatorluğunun küçük sultanlıklara bölünmesi, İslam Uygarlığının çöküşünün politik nedenleri arasında anılabilir.

Kültürel boyutta ise, din adamları tarafından felsefenin, inancın sarsılmasına neden olan küfüre götüren bir düşünce biçimi olarak kınanıp suçlanması ve diğer yandan da, İslami inancın belli bir yorumunun ve pratiğinin, Abbasi döneminden sonraki yönetimler tarafından tek geçerli yol olarak ilan edilmesi, uygarlık diye tanımlanan kültürel elementlerin bu muhteşem uyumunu yok eden nedenlere bir örnek olarak verilebilir. Birinci hareket Antik Yunan düşüncesinin İslam dünya görüşünü daha fazla biçimlendirmesini yasakladı, engelledi ve bu da İslam uygarlığının gerisindeki asıl etkin neden olan hoşgörüyü anlayışı ve çoğulculuğu bitirdi. İkinci hareket ise, Ehli-sünnetin (Peygamberin yaşam biçimini kabul edenlerin ve onu izleyenlerin düşünceleri) kendi onayladığının dışında *Kutsal Kitap*'ın her türlü yorumunu yasaklaması nedeniyle herhangi bir inanç sisteminin yeni durumlara uyum sağlaması için gerekli olan din içindeki dinamizmi sarstı. Gelişim kaynaklarından ve dinamizminden yoksun bırakılan Müslüman ülkelerin resmi kültürü olarak İslam, gitgide, onun en önemli ve apaçık karakteri olan vahyin özü ile akılsal öğeleri birleştirme ve kendi zenginliğine katma karakterini kaybetti. Fakat, 19. yüzyılın sonu itibarıyla müslüman yöneticiler ve aydın sınıf savaş gücü ve kurumlar bakımından Batının üstünlüğünü bütünüyle kavradıklarında ise İslam, hali hazırda yaşamsal problemlere yeni yaklaşımlar gerektiren birçok konuyu çözümleme gücünden yoksun katı, ilerleme karşıtı donuk bir yapıya dönüşmüştü.

Ulemanın dinin genel yaklaşımını yeniden canlandırma girişimini engelleyen bizzat dinin devlet mekanizması içindeki statüsü idi. Din kurumları halife ve sultana bağlı idi ve bu kurumların başındaki kişi olan Şeyhülislam, atanmış yüksek dereceli bir memur idi. Bünden dolayı, Hıristiyan dünyadakinin tersine, Müslüman din adamları devletin kendi sürdürdüğü politikadan bağımsız ve özgür değildiler. Hükümdarın dileği ve arzusu, fetvaların yapısında, Tanrı'nın emirleri kadar önemli görülmüştür. Bu resmi söylem dışında kalan dinsel oluşumların ve kişilerin, bazı durumlarda, neden resmi söylemi temsil eden kendi emsallerinden daha fazla saygıya ve güvene mazhar olduklarını da açıklar. İşte bu nedenlerden dolayıdır ki, İslam mezhepleri arasında birbirinin aynı birçok konuda uzlaştırılmaz görüş ayrılıkları, uyuşmazlıklar ve tartışmalar, varlığını hep sürdürmüş bulunmaktadır. Bu aynı zamanda, bu dünyaya ilişkin herhangi bir olayın, neden *dinselleştirildiğini*, dinsel söylemin içinde değerlendirildiğini de açıklar. Çünkü yöneticilerin ve kadıların her arzusu din aracılığı ile kendini somutlaştırır. Böyle tek boyutlu bir İslami yaşam dünyasının varlığı ve devamı, daha önce ifade edildiği gibi, tarihsel gelişmelerin olumsuz etkileri sonucu halihazırda son derece güçsüzleşmiş olan Müslüman bilim insanlarının düşünsel duyarlıklarını felç etti. Ve bütün bunlar, onların eski düşmanı olan Batı'dan yükselen yeni bir kavrayışın yeniliklerine ilk maruz kalışlarında meydana gelmişti.

Dünyaya bu yeni yaklaşım ve onun içerikleri, insan yaşamı da dahil, onu destekleyenler tarafından Modernite olarak adlandırıldı. Dünyaya bu yeni bakış laikti; çünkü o, Tanrı'dan çok bizzat insanın kendisi ile başlıyordu. Ve o materyalistti; çünkü ruhtan çok maddenin incelenmesi ile başlıyordu. Bütün bunlar Ortaçağ bilim anlayışını tersine çevirdi ve vahye dayalı Semitik dinlerin bütün önemli savlarına karşı gelmesi bakımından o, gerçek anlamda bir devrim idi. Moderniteye karşı Hıristiyan Kilisesi'nin karşı saldırıları anlamsız ve boşunaydı; çünkü Modernite nereye ulaştı ise yeni üyelerinin

kalbinde gerçek anlamda yer buldu; onun temel ilkelerinin doğru bir biçimde öğretilmesi koşulu ile. Fakat, Modernite, Semitik-kültürel geleneğin diğer bir kolu olan İslam'ın topraklarına ulaştığında, müslüman yöneticiler ve aydınlar aniden ve hazırlıksız olarak yakalandılar. Onlar, düşman topraklarından gelen bu beklenmedik saldırı karşısında ne yapacaklarını bilmiyorlardı.

Daha önceki saldırı Haçlılar diye çağrılan toplama askerlerden oluşturulan ordularla gerçekleştirilmişti. Ve bu savaşların planlayıcıları ve yöneticileri papalar ve kilise idi; ancak, şimdiki saldırı fiziksel değil zihinsel. Ve Onun lideri daha önceki gibi papalar ve kiliseler değil filozoflar ve bilim insanları idi. Ve onlar ruhsal otoriteden arınık olarak pagan kültürün Antik Yunan versiyonunu yeniden canlandırmada, yaşama geçirmede kararlıydılar, ki bu kültüre karşı Hristiyanlık ile İslamiyet, bilinçli bir işbirliği şeklinde olmamakla birlikte, yüzyıllarca savaşmıştı. Onlar hazırlıksız ve çaresizdiler. İslam dünyasının yöneticileri ve aydınları onu nasıl red ya da kabul etmeleri gerektiğini bilmiyorlardı. Hristiyanlık bu yeni oluşumun temel ilkeleri ile daha yakından bir tanışıklığa sahip olması bakımından İslamiyetten daha avantajlı bir durumda olmasına karşın, ağır bir yenilgiye zaten uğratılmıştı. İslamiyetin çökmüş, işlevini yitirmiş kurumları ve yanlış, eksik ve yetersiz görüşü ile bu tür bir paganizme (*cahiliyye*) (karşı anlamlı bir mücadele sergilemesi beklenemezdi ve o, böyle olması bakımından yenilgiye yazgılıydı.

İslamın Modernite ile etkileşimi birbirinden farklı üç ayrı alanda gerçekleşti. 1) Bilim ve askeri amaçlı mühendislik 2) Sanat ve Edebiyat 3) Sosyal Bilimler

1) Bilim ve askeri amaçlı mühendislik: Müslüman yöneticiler hem Osmanlı İmparatorluğunda, hem yeni bağımsızlığını kazanmış Mısır'da ve hem de Balkanlarda ve Kuzey Afrika'da bir dizi yenilgiyi yaşamalarından sonra, Avrupalı güçlerin üstünlüğünün çok iyi farkındalardı. Fakat onlar, müslümanların kaybetmelerinin tek nedeni olarak Avrupa'nın üstün askeri teknolojisi olduğu düşüncesindeydiler. Eğer onlar bir biçimde bu teknolojiyi kendi topraklarına taşıyabilirlerse eksikliğin giderilebileceğini ve kendi rakipleri ile eşit şartlarda savaşa gücünü kazanacaklarını düşünüyorlardı. Buna göre, İslami değerler ve müslümanca yaşam biçimi, yabancı etkiler yolu ile değişim ve dönüşümden kurtulabilecekti. Hiç kuşkusuz bu bir hayal, bu bir kendi kendini kandırma idi. Onlar, bilimin ve teknolojinin bu yeni dünya görüşünün yalnızca yansımaları, yan sonuçları olduğunun farkında değildiler. Bu yeni anlayış, Batılı ulusların etkinlik alanını kendi sınırlarının çok ötesine taşıyan asıl güçtü. 19. yüzyılın müslüman politikacıları ve stratejistleri Modernitenin temel ilkelerini, ruhunu kavramaktan oldukça uzaktılar. Eğer Modernite doğru ve uygun bir biçimde anlaşılacak olsaydı, bu onları tarihe karışmış, işlevini yitirmiş değer sisteminde radikal değişiklikler yapmaya zorlayabilirdi.

Sanat ve Edebiyat: Müslüman toplumlar, dinsel amaçlar dışında, plastik sanatlarda ne yaratıcı ve ne de üretici olabilmiş durumdadılar. Heykeltçilik ve insan bedeninin resmedilmesi İslam-öncesi alışkanlıkları çağrıştırmaları temelinde yasaklanmıştı. Müzik aynı zamanda ruhsal temaya sahip olmak zorundaydı. Şarkıların dünyasal istek ve arzuları yansıtması Ulemanın onayını alamazdı. Hatta şiir bile, ki o Arapça konuşan halkın en üstün başarısı olarak tanımlanır, İslamiyetten sonra parlak günlerini kaybetmişti. Şairler, Kur'an'daki ayetler nedeniyle, lirizmden ve abartılı, yoğun ifadeleri kullanmaktan caydırılmıştı. Oysa ki, onlar özgür şiirsel duygulanımın ve duyarlılığın vazgeçilmez özelliğidir. Buna tek istisna, Abbasi Halifelerinin dönemidir. Yalnızca bu dönemde aristokrasinin dinsel olmayan haz anlayışı müslüman din adamlarının kaygılarının ve korkularının

etkisini kırabilip onların önüne geçebildi. Arapça düzyazı da fazlaca gelişmedi; Kur'an örneği nedeniyle; çünkü Onun, edebi ifadelerin en yüksek ve en etkin türü olduğuna inanıldı, ki o ideal prototip olarak edebi biçimde yazmak isteyen herhangi biri tarafından özümsemek ve gözetilmek durumundaydı. Bu tutumun bir sonucu olarak, formel edebi düzyazı çalışmaları ile halk edebiyatı arasında pek fazla bir etkileşim olmadı. Edebi çevreler, belli bir yere ait olmaları bakımından, gündelik Arapça formunda yazılmış *Elf Leyle ve Leyle* gibi öykü kitaplarını alaya alıp küçümsediler. Bu, son birkaç yüzyılda müslüman dünyadaki sanatsal etkinliklerin kısa bir özeti. Orada edebi bir tür olarak roman ya da drama mefhumu yoktu. Aynı zamanda Batı tipi resim ve heykelticilik hiç rağbette değildi. 19. yüzyılın son bölümünde Türkçe ve Arapça yazan romancılar kadın ve erkek arasındaki duygusal ilişkileri ifade etmede doğru terimleri bulmada ciddi güçlüklerle karşılaştılar. Çünkü dinsel sınırlamalar ve baskılar nedeniyle edebiyatın bu alanında da daha önceleri herhangi bir ciddi yaratım gerçekleşmemişti. Aynı dinsel anlayış gereği, müslümanlar, VIII-XII yüzyıllarında da Grek drama ve mitolojisini gerektirdiği gibi değerlendirmeyi ihmal etmişler, ancak Grek felsefesi ve tıp alanına ait çalışmaların yoğun bir çevirisine girişmişlerdi.

Sosyal bilimler: Bu en fazla problemlili olan bir alanı oluşturmaktadır, ki Müslümanlar onun aracılığıyla ve orada Modernite ile tanıştılar. Ve Modernitenin anlaşılıp yorumlanması müslüman entellektüeller arasında son derece ciddi ayrılıklara ve bölünmelere neden oldu. Bu yeni yaklaşımın dinsel alandaki ilişkiler de dahil olmak üzere, insan ilişkilerine laik bir açıdan bakması kuşku ve güvensizliğe yol açtı. Onlar, sosyal olayları, sosyal problemleri herhangi bir otoriteye başvurmadan düşünmeye alışık değildiler. Bu otorite ise ya Kutsal Metin veya onun ulema topluluğu tarafından kabul edilen bazı imamların yorumlarından gelmekteydi. Ancak laik düşüncede akıl en son yargıçtı. Bir zamanlar, neredeyse üç yüzyıl, rasyonalite; İslam kültüründe çok önemli bir rol oynamış olmasına karşın, daha sonra vahiy bilgisi lehine ondan vazgeçildi. Böylelikle, rasyonalite İslam kültüründe bir gelenek haline gelemedi. Bundan dolayı 19. yüzyılın müslüman entellektüelleri Ortaçağ İslam felsefesine sahip değillerdi. Eğer onlar bu geleneğin sağlam kavrayışına ve bilgisine sahip olsalardı Batı dünyasının laik temelde yükselen bilimlerini daha kolayca tanıyıp anlayabilirlerdi.

19. Yüzyılın son çeyreğinde ve yirminci yüzyılın başlarında İslam dünyasının eğitim almış küçük bir bölümü kendi Modernite yorumları temelinde üç ayrı kampa bölündüler.

A. Reddiyeciler: Batının değerlerini ciddi bir biçimde dikkate almayı, düşünmeyi red edenler, bu değerlerin İslamın ruhuna aykırı olduğuna inanıyorlardı. Mollalar ve din adamları bu sert tavrın destekleyicileriydi. Onlar, İslamın eski günlerindeki zaferleri ve başarıları ile gurur duyuyor ve uzun vadede Onun yeniden eski gücüne ulaşacağını düşünüyorlardı; çünkü zafer, Allah'ın kutsal Kuran'da söz verdiği gibi gerçek inananların olacaktır. Mollalar ve din adamları halkı, ki onların çoğu okuması yazması olmayan kimselerdi, kendi arkalarında toplamakta oldukça zekidiler. Bu bağlamda, halkın çoğunluğu Batılı anlamdaki her türlü reformu bütünüyle reddetmeleri konusunda çok iyi eğitildiler. Müslüman dünyada bu kategoride içerilebilecek çeşitli militan islami örgütler bulunmaktadır. Onlar arasında en etkili olan ise Mısır'daki *Müslüman Kardeşler* örgütüdür. Bu örgüt, Hasan al-Benna ve Seyyid al-Kutub tarafından kuruldu. Her ikisi de, Batılı eğitimlerine karşın Batı dünya görüşünü İslamın ruhuna aykırı bulmaktaydı.

lar.Hatta öyle ki; onlar, Batı dünya görüşü ile İslamın ortadan kaldırmak istemiş olduğu İslam- öncesi kült (*Cahiliyye*) arasında pek fazla bir fark görmemektedirler.

B. Müslüman Reformistler: Müslüman Reformistler, esas olarak, tanrıbilimcilerdi. Onlar Batının genişleyen, ilerleyen gücünün bilincinde olmakla beraber, aynı zamanda, onun dine dayalı olmayan temeli bakımından, ona karşı şüpheci bir tavır sergiliyorlardı. Müslüman reformistler, doğa bilimleri alanındaki yeni buluşları İslamda bulmayı, görmeyi denediler. Aynı şeyi politika alanındaki yeni kurumların oluşumunda da yaptılar.

Onlar, dilsel çözümler aracılığıyla yüzyıllardan beri kullanılan yorumlama yöntemiyle kutsal metinleri ele aldılar; çünkü her iyi ve kötü şeyin mutlaka Kutsal Kitap'ta yeri olduğundan hareket ediyorlardı. Bu tarz düşüncenin en önde gelenleri ise Mısırlı Muhamad Abduh ve onun hocası Jamalladdin al-Afgani'dir. Onlar geçmişte olduğu gibi bugün de her müslüman ülkede birçok taraftara sahiptir. Ve onların çalışmaları hemen hemen bütün müslüman ülkelerin dillerine çevrilmiştir. Bu anlayışa uygun olarak, birçok kitap ve hatta doktora tezi yayımlanmış bulunmaktadır. Onların hepsi her iyi veya yararlı olanın—bu ister bilimsel bir başarı, ister teknolojik bir yenilik veya sosyal bir değer olsun, Kuran'da mutlaka belirtildiğini ve bildirildiğini göstermeye çalışmaktadırlar. Ancak garip olan şudur ki, onların yukarıda anılan gelişmeleri hiçbir zaman önceden tahmin edememiş, bilememiş olmalarıdır. Her ne hikmetse onların tarısal bilgilere ilişkin açıklamaları her zaman olay gerçekleşikten sonra gelmektedir.

C. Politik Reformistler: Müslüman ülkelerin yöneticileri olarak politik reformistler, politik yapılanımda, eğitimde ve hukuk alanında kendi Batılılaşma stratejileri ile uygunluk içinde birçok önemli reformlara giriştiler. Türkiye'de Atatürk, İran'da Rıza Şah moderniteye bu açıdan yaklaşıma en iyi örnekleri teşkil ederler. Atatürk'ün gerçekleştirdiği radikal reformlar diğerlerinden daha köklü ve daha kalıcı olmuştur. İran'daki laikleşme politikalarının başarısız olmasının nedeni, çok derin kökleri olan İslam'ın Şii versiyonudur, ki onda, Türkiye'deki Sunni İslam'ın tersine, inananların spiritüel lideri olması bakımından Ayetullah en yüksek dini otoriteye sahiptir. Şii din adamlarının yığınlar üzerindeki etkisini azaltmak devlet adamları ve entellektüeller için her zaman çok zor olmuştur. Uygulamaya konan bu laik reformlarda eksik olan, özellikle Türkiye'de, teorik ve retorik yandı ki bizzat bu, pek de hoş olmayan bazı sonuçların gerisindeki asıl neden olarak düşünülebilir. Bazı durumlarda insanların düşünsel açıdan eğitilmeleri, reformlardan sonra geldi ve hatta kimi zaman bu gereksiz bile görüldü. İnsanlar laik düşüncenin gereği, önemi ve değeri konusunda da yeterince aydınlatılmadılar. Bu, aynı zamanda niçin laik Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinin devamlı olarak, günümüze kadar reformların önemini vurguladığını, vurgulamak zorunda kaldığını da açıklar. Bir yüzyılın üç çeyreğinin geçmesine rağmen, sanki yeni uygulamaya konmuş gibi...

II.Bölüm

Müslüman Zihniyet Üzerine Bir Çözümleme

Bir müslümanın olay ve olgulara, daha doğrusu şeylere bakışı sıradan bir Avrupalı veya Amerikalıdan dramatik bir biçimde farklıdır. İlk olarak ve herşeyden önce o, İslami inanca ait olması bakımından kendi kendini değişmez ve belirlenmiş dogmalarla çevrili bulur, ki onlar doğrudan onun rasyonel ve irrasyonel yeteneklerini hakimiyeti

altına alır. Teorik doğrulara ilişkin nihai ,en son bulgular ve insan eylemlerinin evrensel ilkeleri halihazırda Kuran tarafından kendisine verilmiştir. Kuran'a, Tanrının bizzat öz kelamı biçiminde, Hz. Muhammed'e vahyedilmiş evrensel bir mesaj olarak inanılır

Peygamberin sözleri ve davranışları eylemin ve düşüncenin yol gösterici ilkeleridir. İnsan aklının kendi işlevini yerine getirmesi bakımından ona son derece dar bir alan bırakılmıştır. Önemsiz konular dışında akıl, güvenebileceğiniz bir şey değildir. Bununla beraber, müslüman hukukçular yalnızca akıl ve sağduyuya sahip bir insanın dini kabul edebileceği konusunda hemfikirlerdir. Dolayısıyla, ancak zihinsel özürü bir kişinin ya da bir delinin bir yaşama biçimi olarak dini benimsemesi beklenmez.

Bununla birlikte, birisi İslama girdikten sonra aklın işlevi sona erer. Akıl, Kuran'da sureler arasına yayılmış gizemli ayetlerin üstü kapalı olan anlamlarının açıklanmasında ve Peygamberin sözlerinin anlaşılmasında ikincil bir işleve sahip olarak iş görür. Akıl, ancak buradan kendi kendini önemli bir araç olma statüsüne yükseltebilir. Kutsal Kitapta'ki ifadelerin doğruluğuna veya Onun Tanrısal kaynağına veya Peygamberin Allah'ın elçisi olduğuna ilişkin iddiasının doğruluğu hakkında herhangi bir şüphe, küfür olarak veya hasta bir zihnin göstergesi olarak düşünülür, kabul edilir. Şüphenin inananların zihnine girmesine izin verilmez.

Akılsal tartışmalar ve usulamalar doğmanın kabul edilebilirliğini veya onun diğer insan kaynaklı söylemlere üstünlüğünü doğruladığı, haklı çıkardığı ölçüde iyidir. Fakat onlar, inancın herhangi bir ilkesinin tutarlılığına ve geçerliliğine karşı olduğu zaman aklın kuruntuları olarak değerlerini yitirirler. Söz konusu edilen şeyler bizzat din tarafından tanımlanmış olduklarından onlar önemsenmeye değmez ve de güvenilmemelidirler.

Birçok samimi ve dindar müslüman İslamın, Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın tersine, rasyonel bir inanç olduğunu iddia eder. Onlara göre, Yahudilik ve Hıristiyanlık din adamlarının kutsal metinleri tahrif etmeleri nedeniyle zaman içinde saflıklarını yitirmiş bulunmaktadır. Fakat, müslümanlar bir inancın sınırsız rasyonel analize tabi tutulmasına karşın yine de rasyonel ve bozulmadan kalabileceğine inanmaları bakımından oldukça naivdirler. Gerçek şu ki, bu analiz henüz tam anlamıyla yapılmamış bulunmaktadır.

Laik zihniyete sahip bir müslüman, bir entellektüel, dinin doğmalarına gönderme yapmadan kendi bakış açısını neredeyse savunamaz. Bu, ya karşısında tartıştığı dindar kişiyi ortak bir zeminde tartışmaya ikna etmek için veya laik değerleri dinden herhangi bir yardım almadan bağımsız ve gerektiği gibi savunma konusunda yeterli donanıma sahip olmamasındandır. Bu ise, laik düşüncenin temelinde bulunan ve onu doğrulayan felsefenin İslam dünyasında henüz kendini kuramadığını, gerçekleştirmediğini gösterir. Bazı ülkeler, örneğin Türkiye, biçimsel olarak laik olmasına rağmen bu ülkede din hala devletin koruması altındadır ve devlet içindeki bir kurum, dinsel faaliyetleri yönetir ve orada çalışanların maaşlarını da devlet öder.

Devlet adamları, kendilerinin açıkça Kemalist olduklarını söyleyenler de dahil, dinin ve onun kurumlarının bir rasyonel eleştirisine pek hoş bakmamaktadırlar, ki bu bir kültürde laikliğin yerleşmesi için, uygulanması için vazgeçilmez olmasına rağmen. Onların kaygı ve endişelerinin altında yatan neden ise, bunun toplumsal boyutta çeşitli huzursuzluklara neden olabileceği ve sonuç olarak da insanların duygusal-ruhsal bütünlüğüne zarar verebileceğidir. İşte bu nedenle ve bu kavrayışın sonucu olarak, din ile herhangi bir ilgisi olmayan sosyal konuları ilgilendiren politikalar, uygulamalar ve stratejiler kendi meşruiyetlerini insanın kendi düşünce ve deneyimiyle elde ettiği kanıtlamalarla

sağlamak yerine, onu dinsel onay yoluyla elde etmek zorundadırlar. Anayasal olarak laik bir devlet olan Türkiye de dahil olmak üzere müslüman ülkelerde laik değerler sağlam bir biçimde kurulamamıştır ve bundan dolayı da laik değerler dinsel değerlerle aynı geçerliliğe sahip olarak düşünülmezler. İşte, müslüman dünya görüşünde, İslami değer sistemi dışında herhangi bir değer sisteminin yokluğu, ve bununla birlikte, İslamın, yüzyıllar boyunca, herhangi bir amacı ya da nedeni, müslüman toplumunda meşrulaştırmak isteyen her grup, mezhep veya kişilerce kullanımı, İslamı herhangi bir amaç için kullanılabilen sihirli bir araca dönüştürmüştür.

İslam'ın tarihsel gelişiminden haberdar olmayan herhangi birinin müslüman kişilikler arasında örneğin, 13. yüzyılda yaşayan ve evrensel olarak tanınmış bir mistik olan Mevlana Celaleddin Rumi ile zamanımızda kötülüğün savunucusu olarak lanse edilen Usame bin Ladin arasında herhangi bir ortak bağlantı kurulabilmesi anlaşılabilirliğin ve anlamanın ötesindedir; çünkü her ikisi de kendi kendi amaç ve eylemlerini gerçekleştirmek doğrultusunda bizzat İslamdan ilham aldıklarını itiraf etmektedirler.

Şimdi, İslam kötü olana kötülük konusunda, erdemli olana erdem konusunda rehberlik edebilecek kadar esnek veya bu kadar tanımlanamaz bir şey midir? Sıradan bir müslüman böyle bir sorudan dolayı gücenebilir ve kızabilir. Fakat, düşünen, akıl ve vicdan sahibi olan biri, böyle bir sorudan nasıl kaçınabilir; eğer *Müslüman Kardeşler, Hamas, Hizbullah ve el-Kaide* gibi örgütlere ilişkin biraz bilgi sahibi ise? Ve altının çizilmesi gereken bir diğer nokta daha var ki; o da onların terör eylemlerinin her zaman "Tanrı büyüktür", "Allahtan başka Tanrı yoktur" gibi sloganlarla yanyana gitmesidir. Bu ifadeler, inanan bir müslümanın en temel inanç ifadeleridir, inanan bir insanın kendini derinden dini duygulara verdiğinde söylediği sözlerdir. Eğer durum böyle ise, kötülük ile Tanrı kavramı arasındaki ilişki nedir? Ancak bilinmesi gerekir ki, bu, günümüzün müslüman teröristleri tarafından icad edilmiş yeni bir sanat değildir. Müslümanlar ve Hıristiyanlar, Tanrı adına yüzyıllarca birbirleriyle savaştılar ve her iki taraf da Tanrının kendi yanlarında olduğuna inanırdı. Sözü edilen olaylar Ortaçağ'da yaşandı. Fakat, o zaman bilgidен değil dogmadan hareketle eylemde bulunmak herkes için bir yaşam yolu idi. Bir bakıma kötülük bu günlerde evrenseldi, adaletin tuhaf bir biçimde kendini gösterimi olarak. Fakat, uygar dünyanın modern standartlarına göre, dogmadan hareketle eylemde bulunmak tarihte kalmış bir şey olarak geçersiz ve hatta tehlikeli bir davranıştır. Ancak, arzu ve isteklerin rasyonel olarak doğrulanması temelinde, ki bu kötülüğe sürükleyen bir başka çekici yoldur; insanın kendi arzu ve isteklerinden hareketle eylemde bulunmaya yönelmesi bugün hala kabul gören bir davranıştır. Fakat, şimdiye kadar iyi insanın gözünden kaçan bunun da insanın acımasız ve insafsız bilinç dışı içriklerinin talihsiz bir çıkış yolu olmuş olmasıdır. Müslümanın bugün içinde bulunduğu, yaşadığı güçlük, onun zihinsel durumu dikkate alındığında, kendi iç dünyasının, şimdi halihazırda bizzat kendisi eleştirel sorgulama altında bulunan 18. yüzyıl Avrupa Aydınlanma hareketinin, her şeyi baştan sona yapıbozuma ve eleştiriye tabi tutan anlayışının etkilerine maruz kalmamış olmasıdır. İşte Batılı çağdaşların İslama veya onu izleyenlere atfettikleri birçok kötülük, bu ölümcül anokranizm bağlamında anlaşılabilir. Çünkü atfedilen kötülüklerin ortadan kaldırılması için ne müslüman dünyanın yarı-laik devlet adamları ve ne de Batı'nın Aydınlanmacı Çevreleri içtenlikle ve ciddiyetle mücadele ettiler.

İslam inancının bir diğer özelliği de inanan bir kişinin Tanrının sözü olarak Kuran'ı bireysel bir zihin etkinliğine dayalı olarak içten kavramaya yönelmesi yerine, biçimsel

olanda kendini bulmasıdır. Bundan dolayı, Kuran'da belirtilen bütün kurallar, çok spesifik olanlar da dahil, örneğin örtünün kadınlar tarafından kullanılması, biçimsel değeri açısından ele alınmaktadır. Dini, günlük yaşamın küçük ayrıntılarına müdahil etme, aynı zamanda iyi ve kötü müslüman arasındaki ayırımı da keskinleştirmektedir. İslam bir insanın sorabileceği her türlü metafizik soruya yanıt verir, ki bu da onu düşünsel bir uyusukluğa sürükler. Böyle bir yaklaşımın kendisi de ruhsal uyusukluğa, kapalı, gerçeküstü bir dünyaya giden yolu hazırlar ve de inananın kendisi böyle bir dünyadan çıkmayı, onu terketmeyi asla istemez. Onların ölümden sonraki yaşama dair inançları gerçek yaşamdaki maddi bir nesnenin algılanması kadar güçlü olabilir. Böyle bir zihinsel durumla uygunluk içinde olarak İslami teoloji bir aşkın-pragmatik etik anlayış geliştirmiş bulunmaktadır. Buna göre, dinsel nedenlere dayalı olarak gerçekleştirilen herhangi bir eylem doğrudan Tanrı tarafından ödüllendirilecektir. Bu muazzam bir inanç sistemi, ki orada kesin-olan ve kesin- olmayan, gerçek-olan ve gerçek-olmayan son derece yakın bir biçimde birbiriyile bağımlıdır. Bu psikoloji ya da ruhsal durum inananın hayal gücünü ideal bir dünya kurmaya sevkeder ve orada da bütün insanların kötülük yapma eğilimleri son bulur. Ve iyilik ve güzellik her yeri ve her şeyi kaplar. O, tasarımılanan bu ideal dünyanın, her ne kadar gerçek- üstü, hayali bir dünya olsa da, Kuran'ın emirleri doğru bir biçimde yerine getirilirse bu dünyada gerçekleşeceğine yürekten ve içtenlikle inanır. Ortaçağdan kalma böyle bir hastalıklı zihniyet tarafından etkilenmiş, çarpılmış olan fanatik bir müslüman, Batı'daki benzerlerinden çok daha fazla kötülüklerle karşı eğilimli olacaktır. Fakat unutulmamalıdır ki, Batılı, iktidar ve güç sahibi olarak insanın bu yöndeki potansiyelini dönüştürmede ondan çok daha iyi beceriler kazanmıştır. Ancak, eğer böyle bir kavrayış yasadışı eyleme yol açarsa, götürürse, önceki yasal anlamda sorumlu olmakla birlikte bireysel olarak sorumlu değildir; çünkü onun zihinsel yapısında bulunan noksanlıkları ortadan kaldırmak onun içinden gelmiş olduğu, benimsemiş olduğu kültürel normlar düşünüldüğünde, kendi gücünün çok ötesindedir. Bu sözü edilen kültüre ait birkaç kişinin yabancı kültürün etkisiyle taraf değiştirdiğini inkar etmek anlamına gelmez. Fakat, esas olarak, sorumluluk, ortak olarak bütün müslüman dünyanın omuzlarına yüklenir. Ve diğerinin, yani Batı dünyasının, İslami olan herşeyden kaçma konusundaki çok yüksek becerisine rağmen bu sorumluluk O'nu da içine alır.

Batı dünyası müslüman dünya ile ta Ortaçağdan beri ya savaş veya kültürel ve ticari ilişkiler yolu ile etkileşimde bulunmuş ve bulunmaktadır. Son iki yüzyılda ilişkinin biçimi ve niteliği köle-efendi biçimine dönüşmüş durumdadır. Avrupalı olmayan kültüre karşı Batının tutumu son derece aşağılayıcı, küçümseyici ve sömürgeci olmuştur. Bu tutumun gerisinde yatan neden ise son derece keyfidir. Batılı tutum Avrupalı- olmayan kültürlerin modern anlamda bilim ve teknolojiye sahip olmadığını iddia eder. Bu olumsuz tutum kültürün diğer alanlarına da uzanır; örneğin sosyal yaşam, ahlak ve din gibi. Buna göre, Avrupalı insan yalnızca bilimde ve kültür alanında diğer kültürlerle mensup insanlardan üstün olmakla kalmaz, fakat o, sosyal, ahlaki ve dinsel değerler açısından da diğerlerinden üstündür. Bu çok açık bir biçimde telafuz edilmeyen iddia, ki kısmen doğruluk payı da içerebilir, yabancı toplumlarla, farklı kültürlerle insanca ilişki kurma çabalarını bozguna uğrattı. Bu tutum, uygarlığın öğeleri olarak diğer çok zengin kültürel gelenekleri doğru ve uygun bir biçimde anlama ve onları takdir etmeyi engelledi. O, aynı zamanda Avrupalı-olmayan insanlar arasında kendi kendilerini efendi ilan edenlerle ilişkilerinde de korku ve güvensizlik yarattı.

Batılı devletler şimdiye kadar kendi sivil kurumlarının İslam ülkelerindeki kültürel reformların gerçekleştirilmesine yardımcı olmasından öte, genelde otoriter ve demokratik olmayan müslüman devletlerin yönetimleri ile daha çok kaynakların kullanımı, daha doğrusu sömürüsü ve politika alanında işbirliğini tercih ettiler.

Batılı devlet adamları ne zaman müslüman devlet adamları ile ticari veya politik bir işbirliği, anlaşma veya program üzerinde çalışsalar her defasında müslüman dünyadaki yaşamın pejmürdeliğinden duydukları hoşnutsuzluğu ve tiksiniyi dile getirirler. Dolayısıyla, Batılı yetkililer, mesela, her iki tarafın imzalaması gereken bir anlaşmadan önce, onlardan kendi ekonomik sistemlerinde ve anayasalarında radikal değişiklikler yapmasını isterler. Ancak, müslüman devlet adamları istenilen reformları gerçekleştirmek için Avrupa hükümetlerinden yardım istediklerinde karşılarında kimseyi bulamamaktadırlar. Batılı devletlerin yardım konusundaki isteksizliklerinin nedeni belki de onların pragmatik kaygılar tarafından esir alınmış olmalarıdır. Onlar, müslümanların içinde buldukları talihsiz ve kötü durumu hiç umursamadıklarına yakın bir izlenim vermekteler; ve hatta müslüman dünyadaki sefilliğin, perişanlığın sürmesinden hoşnutsuzluk duyup bunun devamını tercih eder gibiler.

Avrupalılar, bilimin ve teknolojinin, sanatın ve sosyal bilimlerin yaratıcıları olarak, aynı zamanda etik değerleri de sahiplenmeseler, onların da yaratıcıları olduklarını iddia etmeselerdi, aslında, bu tutumun kendisinde yanlış olan bir şey olmayacaktı. (Müslümanlar zaten büyük ölçüde kendi eylemleri ile böyle bir iddia da bulunma hakkını kaybetmiş bulunmaktalar.) Tam tersine, bu tutum, zaten güce dayalı politikanın, güç politikasının vazgeçilmez bir ögesidir; başka bir ifadeyle, insanın insanı köleleştirmesinin eski bir sanatıdır. Ancak, birinin gerçekte sahip olmadığı birşeye sahip olduğunu iddia etmesi, en azından biçimsel olarak, o şeyin önemli veya gerekli olduğunu kanıtlar. İşte, bu şey küresel etikdir ki o, her şeyden önce insan nerede yaşarsa yaşasın, neye inanırsa inansın onun, yani insanın insanca muammele görmesi gerektiğini talep eder. Küresel etik iyiliği, mutluluğu ve refahı belli bazı dinlerin veya kültürlerin veya uygarlıkların veya dünya görüşlerinin sınırlarına hapsedmez. Tam tersine onları her insanın evrensel hakkı olarak düşündür.

Günümüzde büyük güçler tarafından başlatılan küreselleşme stratejisi, hangi şüpheli nedenlerle başlatılmış olursa olsun, varlığını sürdüremeyecektir; eğer tanrısal olarak görünen bu hareket, etik bir anlayışla temellendirilmezse. Küresel etik, insanın insan olarak kutsallığını başka hiçbir koşula başvurmadan savunur.

Küresel etiğin gerekliliği aynı zamanda pragmatik bir temelde de gösterilebilir; eğer iktidar sahipleri pratik bir sonuç görmeden ikna olmayacaklarsa. Küresel etiğin gerçekleşmesi ile birlikte onlar (gelişmiş ülkeler), gelişmemiş dünyanın, geri kalmış dünyanın hain ve çirkin saldırılarından, kötülüklerinden uzak ve güvende olacaklar; çünkü bütün insanlar belli başlı bazı temel değerleri paylaşacaklar, ki bu da her insanı diğer insan için bilindir, anlaşılır kılacaktır. İnsan, sahip olmuş olduğu yetenekleri etkin kılarak tarih boyunca birçok başarılar elde etmiştir ve kimi zaman onlardan bazıları diğerlerinin ihmal edilmesi pahasına öne çıkarılmıştır. Bu anlayışın sonucu olarak, her yeri kaplar görünen belirsizlikte doğru yönü bulmak için gerekli olan tek doğru ölçüt, bu hassas denge, kaybedilmiştir. Ve nihayet insanın kendi kendine yüklemiş olduğu insanlık idealini gerçekleştirme ereği kesintiye uğramıştır. Bütün insan eylemleri arasında ahlaki eylem, diğerlerine karşı önceliği ve üstünlüğü olan tek eylemdir, çünkü diğerleri kendi meşruiyetlerinden emin olmak, onu elde etmek için ahlaka gereksinim duyarlar.

İslam dünyasının bugün içinde bulunduğu güç durumda, Batı'nın yanı sıra bizzat Müslümanların kendilerinin oynamış olduğu rolün kısaca belirtilmesinden sonra sonuç olarak şu söylenebilir: Geleneksel olarak İslama inanan bir kişi kendi inancı için çok büyük bir şevk, coşku ve heyecana sahip olarak, kendisine diğer insanlardan çok büyük bir üstünlük atfeder. Böyle biri, seküler düşünceye ilişkin herhangi bir fikri olmazsa veya onları eleştirel düşünce ile biçimlendirmese, içinde yaşadığı dünyanın gerçekliği ile bağıntısını kaybedebilir. Bu durum ise onun hayal ettiğinin ve beklediğinin çok gerisinde ona çok farklı bir statü yükleyebilir. İçsel ve dışsal birçok çatışmayı deneyimleyen ve yaşayan biri olarak o, ki ben burada onlardan yalnızca birkaçına değindim, kendi kendisini de yok etmeye götüren bir paranoyayı kolayca geliştirebilir. Böylelikle, o kendisini yok ederken başkalarının yok edilmesine de karşı çıkmayacaktır. O kendisini bu kaostan kurtaracak Tanrısal bir müdahaleyi umut edebilir; ama bu beklenti, bu umut etme boşunadır. Muhtemelen böyle bir müdahale hiçbir zaman olmamıştır. Tanrı kendi işlerimizi kendimize bırakmış görünüyor.

Çeviren: Yrd.Doç. Dr. Hatice Nur Erkızan
Muğla Üniversitesi- Felsefe Bölümü